

УДК 378.126.1–047.22

ОСОБЛИВОСТІ Й ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Толочко С.В.

У статті зроблено аналіз наявних у системі вищої аграрної освіти проблем та особливостей підготовки викладачів спеціальних дисциплін.

Ключові слова: якість вищої освіти, викладач спеціальних дисциплін, допрофесійна підготовка, навчання на педагогічних факультетах, самоосвіта, діяльність методичних інституцій.

В статье сделан анализ существующих в системе высшего аграрного образования проблем и особенностей подготовки преподавателей специальных дисциплин.

Ключевые слова: качество высшего образования, преподаватель специальных дисциплин, допрофессиональная подготовка, учеба на педагогическом факультете, самообразование, деятельность методических институций.

The author analyzes present-day problems in the system of agrarian education and peculiarities of professional training of teachers of special disciplines.

Key words: quality of higher education, teacher of special disciplines, pre-professional training, pedagogical education, self-education, work of methodological institutions.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Управління в освіті як складний та інтелектуально насичений процес вимагає глибокого й усебічного наукового аналізу, розроблення наукових рекомендацій з його вдосконалення.

Постійні зміни й оновлення наукової інформації, прихід нових технологій навчання на противагу традиційним, необхідність реформування системи вищої освіти України, удосконалення та підвищення рівня її якості вимагають від викладачів вищих навчальних закладів динамізму й здатності швидко засвоювати нову інформацію, постійно підвищувати рівень і якість власних знань, запроваджувати освітні й наукові інновації в навчальний процес, тобто навчатися постійно, протягом усього життя. “Найдосвідченіший педагог ніколи не повинен спинятися на досягнутому, бо якщо нема руху вперед, то неминуче починається відставання”, – писав В.Сухомлинський.

Аналіз досліджень та публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність ґрунтовних теоретико-практичних наробок щодо загальної підготовки викладача, формування його особистості, підвищення кваліфікації в системі педагогічної освіти. Разом з тим проблеми аграрної освіти досліджуються значно менше. Вони є

об'єктом наукових зацікавлень таких науковців, як Р.Балан, Л.Барановська, О.Гуменюк, Г.Долинський, А.Дьомін, С.Заскалета, Д.Іщенко, П.Лузан, П.Олійник, В.Свистун, Л.Сподін, Л.Хахула. І все ж залишається малодослідженою проблема вдосконалення педагогічної діяльності викладача-аграрника з урахуванням вимог сьогодення, специфіки навчання дорослих людей з вищою освітою та досвідом практичної фахової, методичної та педагогічної діяльності. Тож **метою нашого дослідження** є проаналізувати наявні в системі вищої аграрної освіти особливості й проблеми підготовки викладачів спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Викладач спеціальних дисциплін аграрного вищого навчального закладу – це спеціаліст, призначений для роботи в навчальному закладі, системі підвищення кваліфікації та перекваліфікації кадрів агропромислового виробництва, науково-дослідних інститутах, навчально-курсівних комбінатах, центрах зайнятості та комерційних освітніх структурах. При цьому поняття викладач спеціальних дисциплін у даному випадку є тотожним поняттю інженер-педагог і включає, з одного боку, практичну діяльність суб'єкта, а з іншого, – технічні дисципліни (загальнотехнічні й спеціальні). Однією із найсуттєвіших умов формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін,

на нашу думку, є сукупність знань, умінь і навичок з певної дисципліни та методики її викладання, котрі й визначають результативність професійної праці. Недоліком підготовки даних фахівців є відсутність у них системи педагогічних, психологічних, методичних знань, оскільки навчання в аспірантурі не передбачає такої підготовки. Тож перевірка якості педагогічного персоналу повинна містити, на нашу думку, крім визначення рівня фахової компетентності (знання з фаху, предмета), ґрунтовну психолого-педагогічну й методичну компетентність викладача. Адже наявність глибоких (академічних) знань із дисципліни – свідчення того, що людина – фахівець у певній галузі знань. Відсутність педагогічної, психологічної, методичної підготовки часто зводить нанівець усі навчальні старання педагога, який не здатен “трансформувати” фахові знання в навчальні й передати їх студентам.

Сучасні процеси оновлення педагогічних та наукових кадрів аграрних вищих навчальних закладів (в основному за рахунок молодих викладачів та науковців без наукових ступенів і вчених звань) надають проблемі формування якісного складу науково-педагогічних працівників аграрних вищих навчальних закладів особливого значення.

На нашу думку, у формуванні професійного потенціалу майбутніх педагогів-аграрників значне місце посідає *допрофесійна* підготовка студентів. Навчальний процес у ході викладання дисциплін “Основи педагогіки”, “Психологія” слід побудувати так, щоб студент аграрного вищого навчального закладу усвідомив необхідність працювати творчо й мав таку можливість. Зміст даних наук полягає не у відборі певних тем і фрагментів, а в розкритті предметної діяльності викладача аграрного навчального закладу, створенні в студентів – потенційних педагогів – ситуації зацікавленості в майбутній педагогічній діяльності, прагнення стати викладачем у своєму навчальному закладі чи системі аграрної освіти взагалі через включення в професійно-рольові відносини, у педагогічну діяльність, логічним продовженням якого буде навчання в магістратурі та аспірантурі на педагогічних факультетах аграрних університетів. Тож аграрний вищий навчальний заклад повинен реалізовувати таку соціальну функцію, як профорієнтаційну, з діагностики й відбору студентів-бакалаврів для навчання за спеціальними програмами в магістратурі та аспірантурі кафедр педагогіки та психології чи педагогічних факультетів аграрних університетів шляхом проведення анкетування, тестування, інтерв'ювання. Для посилення допрофесійної підготовки студентів варто організувати спільну роботу педагогічного колективу, зокрема викладачів психолого-педагогічних дисциплін, з педагогічними кафедрами аграрних університетів, розробляти й упроваджувати авторські програми з профільних предметів та спецкурсів, спільні наукові дослідження та конференції. Таким чином, допрофесійна підготовка студентів-аграрників-педагогів повинна стати найважливішим моментом кадрової політики навчального закладу як ланка неперервної професійної освітньої системи.

Тож, окрім складання іспитів із загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, необхідно в практику

відбору майбутніх викладачів для аграрних вищих навчальних закладів запровадити психолого-педагогічне тестування на виявлення професійно-педагогічної спрямованості, комп'ютерні методи психодіагностики; залучити до активної роботи у приймальних комісіях психологів, які здійснювали б аналіз творчих робіт абітурієнтів на виявлення психоемоційної врівноваженості, а також егоцентричних і конформних особистостей, які непридатні для педагогічної діяльності; допускати абітурієнтів до складання вступних іспитів із загальноосвітніх і спеціальних дисциплін лише за умови успішного проходження психолого-педагогічного тестування та висновку психологів.

На етапі *навчання на педагогічних факультетах* головна увага повинна зосереджуватися не тільки на тому, щоб студент засвоїв необхідну інформацію, а й на формуванні потреби в діях, постійному прагненні до професійного зростання. Необхідно навчити майбутніх викладачів-аграрників моделюванню педагогічних ситуацій, застосуванню знань у процесі вирішення практичних завдань, умінню орієнтуватися в нетипових ситуаціях, удосконаленню педагогічної практики. Усе це потребує ґрунтовної, усебічної психолого-педагогічної та методичної підготовки.

На етапі *професійної діяльності* найбільш суттєвим виступає самоактуалізація педагога, його практичне уміння використовувати спеціальні знання в галузі певної дисципліни, знання педагогіки, психології, методики. Цьому сприяє власне професійна діяльність викладача, а також оптимально організована система науково-методичної роботи в університеті.

Науково-методична робота як цілісна система діяльності навчального закладу складається з двох підструктур – навчально-методичної та науково-дослідницької, які тісно взаємопов'язані. *Навчально-методична* підструктура спрямована на підвищення професійно-педагогічної культури педагогів і комплексне методичне забезпечення навчально-виховного процесу. *Науково-дослідницька* підструктура стимулює процес створення і впровадження нових педагогічних ідей, технологій навчання і виховання, забезпечує експериментальну перевірку їх ефективності.

Зміст науково-методичної роботи визначається як загальними цілями, що постають нині перед національною аграрною вищою освітою, так і конкретними завданнями, які випливають із аналізу результатів діяльності кожного педагогічного колективу, окремих педагогів, ефективності навчально-виховного процесу вищого аграрного навчального закладу в цілому.

У нашому дослідженні до пріоритетних *принципів* функціонування науково-методичної роботи віднесено [2; 3; 5–8]:

- діагностичний підхід до організації науково-методичної роботи;
- системний підхід до організації науково-методичної роботи;
- цілісність і безперервність практичної діяльності викладачів і підвищення їх науково-методичного, професійного й загальнокультурного рівня;

- випереджальний характер науково-методичної роботи;
- практична та адресна спрямованість методичної роботи;
- гласність та оперативне розповсюдження результатів науково-методичної роботи;
- розвиток потенціалу особистості;
- толерантність і партнерство;
- координація змісту, підходів, методичного забезпечення освітньо-виховних впливів на студента;
- оптимізація форм і методів навчально-виховної системи.

Пріоритетними завданнями науково-методичної роботи є [1; 2; 4–7]:

1. Оптимальний вибір моделі науково-методичної роботи з педагогічними кадрами.

2. Модернізація змісту, форм розвитку професійної компетентності та культури викладачів. Збагачення новими педагогічними технологіями, формами й методами навчання та виховання.

3. Вивчення, апробація та впровадження в практику перспективного педагогічного досвіду, наукових ідей, інноваційних технологій навчання та виховання. Використання наукового потенціалу закладу освіти у вдосконаленні методів упровадження нових освітніх технологій.

4. Організація творчої, пошукової наукової роботи в навчальному закладі, зокрема діяльності єдиних дослідницьких колективів, які об'єднують наукових працівників, студентів, допоміжний персонал кафедр.

5. Здійснення постійного моніторингу показників роботи навчального закладу, окремих педагогічних працівників для власного коригування та прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення їхньої діяльності.

6. Координація змісту, підходів, методичного забезпечення освітньо-виховних впливів на студента.

7. Інформаційно-видавнича діяльність, зміцнення навчально-методичної бази.

8. Організація та проведення представницьких педагогічних заходів.

9. Організація активної співпраці з науковими установами, центрами підвищення кваліфікації, навчальними закладами.

10. Інформатизація діяльності методичної служби.

11. Упровадження ефективних масових, колективних, групових та індивідуальних форм роботи з педагогічними кадрами з використанням сучасних комп'ютерних технологій, що забезпечують належні умови для безперервного професійного вдосконалення й росту майстерності науково-педагогічних працівників.

12. Створення системи підготовки педагогічних працівників до своєчасного виявлення соціальної підтримки, умов для навчання, виховання, розвитку обдарованої молоді та студентів, які потребують соціальної допомоги та реабілітації.

13. Розвиток творчої активності педагогів, професійної компетентності, духовності, відповідальності за результати своєї праці, вироблення

системи стимулів для підвищення фахової майстерності викладачів та ефективності їх роботи.

14. Підвищення академічної та професійної мобільності науково-педагогічних працівників (здатність швидко адаптуватися до умов ринку праці, до специфіки аграрного вищого навчального закладу, упередження безробіття в освітній сфері).

Важливою складовою становлення особистості викладача спеціальних дисциплін є його *самовдосконалення*. А відтак для самостійної роботи науково-педагогічних працівників можна рекомендувати знайомство з педагогічними інноваціями, кращим досвідом, новими ефективними методиками, прийомами навчання тощо, використання їх на практиці, експериментування з метою творчого застосування, розвитку внутрішньої мотивації до підвищення рівня професійно-педагогічної та наукової діяльності, створення власних методик, особистісно неповторних способів здійснення педагогічної діяльності. Тож важливим напрямом формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін є *самоосвіта*.

Даний процес самовдосконалення педагога та розвиток його компетентності можливий лише за умови створення та здійснення у вищому навчальному закладі дієвої системи управління якістю науково-педагогічних працівників.

Управління якістю науково-педагогічних працівників ґрунтується на положенні, що якість (як системне явище) формується та забезпечується шляхом розв'язання певних взаємопов'язаних завдань, а саме: визначення (оцінки) рівня якості; планування напрямків удосконалення якості (управління якістю); коригування якості.

Визначення рівня якості здійснюється за системою показників, кожний з яких відображає окремі суттєві аспекти діяльності викладача (або групи викладачів, тобто підрозділу, де він працює, певним чином впливаючи на показники роботи кафедри, факультету), а всі разом дають обґрунтовану та достовірну його характеристику. Визначення змісту та формулювання показників ґрунтується на рекомендаціях, викладених у теоретичних дослідженнях, та враховують світовий і вітчизняний досвід вимірювання й оцінювання діяльності соціальних груп (стосовно педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах). Важливою умовою об'єктивності оцінки є одночасне визначення показників як з боку самого викладача (підрозділу), так і з боку студентів (тобто споживачів праці викладача).

Актуальні проблеми поступового входження в європейський освітній простір і врахування принципів доступності освіти, визнання освітньо-кваліфікаційних рівнів і дипломів, забезпечення якості вищої освіти, освіти протягом усього життя, мобільності учасників навчального процесу, психолого-педагогічної готовності до ведення навчальної діяльності – усі ці питання входять у компетенцію роботи кафедри педагогіки, психології та методики в аграрних і технічних університетах. Тож діяльність *кафедр педагогіки, психології і методики* в аграрних вищих навчальних закладах є важливим напрямом формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін.

Ще одним із напрямів удосконалення професіоналізму педагогів є *ефективна діяльність методичних інституцій, зокрема інститутів післядипломної освіти* науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті забезпечення неперервності освіти. Відповідно до планів підвищення кваліфікації педагоги проходять спеціальне навчання в Інститутах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, інститутах післядипломної освіти або на спеціальних факультетах аграрних вищих навчальних закладів. Для викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів важливою формою підвищення кваліфікації є стажування.

Згідно з “Положенням про стажування викладачів вищих навчальних закладів на підприємствах, в організаціях, наукових установах та навчальних закладах” стажування є однією з основних форм підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів. Основною метою стажування є: вивчення викладачами педагогічного досвіду, ознайомлення з найновішими досягненнями науки і техніки, технологій і перспектив їх розвитку; розробка навчально-методичних матеріалів, призначених для використання під час підготовки спеціалістів; надання науково-технічної допомоги підприємствам, організаціям, науковим установам.

Підвищення кваліфікації вирішує проблему задоволення професійно-освітніх потреб спеціалістів різних навчальних закладів освіти, а також окремих особистостей у підвищенні їх професійної компетентності і підрозділяється на педагогічне та предметно-професійне:

- педагогічне підвищення кваліфікації спрямоване: по-перше, на перебудову свідомості педагогічних кадрів, орієнтацію їх на нове професійне мислення, основою якого є як творчість, так і цінності особистості; по-друге, на вирішення конкретних проблем педагогічних працівників з оволодіння педагогічною майстерністю, навичками та вміннями управління, проектування педагогічних технологій; по-третє, на розвиток креативно-аналітичного мислення з аксіологічним спрямуванням;

- предметно-професійне підвищення кваліфікації пов'язане з поглибленням, удосконаленням та оновленням знань і умінь з дисципліни. Воно здійснюється для спеціалістів в галузі нових інформаційних технологій навчання, для викладачів гуманітарного й культурологічного циклів, для викладачів загальнотехнічних і спеціальних предметів, а також для майстрів виробничого навчання.

Основним недоліком даних форм підвищення кваліфікації в галузі аграрної вищої освіти є те, що

заклади післядипломної освіти акцент у плануванні діяльності роблять на підвищення компетентності фахової, тобто як викладача конкретної дисципліни, із ознайомленням з новинками в певній галузі науки, техніки, технологій аграрного виробництва і ніяк не сприяють розвиткові методичної, інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів спеціальних дисциплін аграрних вищих навчальних закладів.

Ще одним недоліком є відсутність у плануванні системи підвищення кваліфікації наукового стажування, яке дало б можливість долучитися до реалізації ідеї “трикутника знань”, що полягає в максимальному тісному зв'язку освіти, дослідницької діяльності та технологічних інновацій. Щорічно на наукові й виробничі стажування, конференції, семінари, навчання і так далі в різні країни світу виїжджає сотні тисяч людей зі всього світу.

Важливим напрямом у системі неперервної професійної освіти є атестація педагогічних і науково-педагогічних працівників. *Атестація педагогічних і науково-педагогічних працівників* – це визначення їхньої відповідності зайнятій посаді, рівню кваліфікації. Залежно від цього та стажу педагогічної роботи їм установлюється кваліфікаційна категорія, визначається тарифний розряд, присвоюється педагогічне звання.

Основною метою атестації викладачів спеціальних дисциплін аграрних вищих навчальних закладів є активізація творчої професійної діяльності педагогів, стимулювання безперервної фахової та педагогічної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання, забезпечення соціального захисту компетентної праці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, до провідних шляхів та напрямів підготовки викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів нами віднесено: допрофесійну підготовку студентів аграрних ВНЗ; навчання на педагогічних факультетах аграрних університетів; систему науково-методичної роботи в університеті; самоосвіту викладача; систему управління якістю науково-педагогічного працівника; діяльність кафедр педагогіки, психології, методики; діяльність інститутів післядипломної освіти; атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в створенні методики формування методичної компетентності як складової педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін аграрних вищих навчальних закладів.

Література

1. Величко О. Сучасний менеджмент якості науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу / О. Величко, В. Іващенко, О. Ясев, О. Рожков // Вища освіта України. – 2006. – № 5–6. – С. 34–40.
2. Глікін М. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації – фундамент розвитку України / М. Глікін // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 26–32.
3. Левчук С. В. Професійна діяльність педагога / С. В. Левчук. – Тамбов, 2005. – 40 с.
4. Печериця Т. Особистість – фундаментальне поняття педагогічної науки / Т. Печериця // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 116–119.
5. Прокопенко Л. Перебудова методичної роботи з працівниками освіти на діагностико-прогностичних засадах / Л. Прокопенко, О. Біда // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 78–83.

6. Розенбаум М. Комплексна соціально-психологічна оцінка якості роботи і професіоналізму педагогічного персоналу вищих навчальних закладів / М. Розенбаум, Л. Греченкова, М. Ігнатович, С. Греченков // Вища школа. – К., МОНУ, 2009. – № 4. – С. 62–81.
7. Сметанський М. Проблема професіоналізму у вищій школі / М. Сметанський // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 67–72.
8. Толочко С. В. Етапи та рівні сформованості методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів / С. В. Толочко // Наукові записки. Серія “Психолого-педагогічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2008. – С. 39–44.